

BİLAL ELBİR**

Yazarı Bilinmeyen Bir Kıyâfetnâme Üzerine*

On an Anonymous 'Kıyâfetname'

Ö Z E T

İnsanların fizikî özelliklerinden yola çıkarak kişilikleri hakkında değerlendirmeler yapmak tarihin çok eski dönemlerinden beri karşımıza çıkmaktadır. Doğu kültüründe kıyâfet veya firâset olarak adlandırılan bu ilimde, insanların kaş, göz, saç, yanak, ayak vb. uzularından yola çıkılarak kişilikleri ve ahlakları hakkında bilgiye ulaşma temel ölçüt olarak alınmıştır. Batı kültürü içerisinde de insanların fizikî özelliklerinden hareketle karakterlerine dair çıkarımların yapıldığı çalışmalar mevcuttur.

Kıyâfetnâme ve firâsetnâme geleneği konusunda Türk edebiyatında telif ve tercüme çok fazla çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaların bazıları metin bazıları da metin-inceleme çalışmalarıdır. Çalışmamızda kıyâfetnâme geleneğiyle ilgili bilgiler verildikten sonra Manisa İl Halk Kütüphanesi Yazma Eserler Bölümü'ne kayıtlı yazarı bilinmeyen bir eser tanıtılacaktır. Müellifi bilinmeyen kıyâfetnâmedeki fizikî özelliklere yönelik değerlendirmelerin Hamdullah Hamdî'nin kıyâfetnâmesindeki değerlendirmelerle örtüşüp örtüşmediği değerlendirilecektir.

ANAHTAR KELİMELER

Kıyâfetnâme, firâsetnâme, fizyonomi, Doğu kültürü, Hamdullah Hamdî

ABSTRACT

Evaluating people's personalities by setting out from their physical characteristics has existed throughout the history. Within this concept called kıyâfet and firâset in the eastern culture, achieving the knowledge about people's personalities and principles by examining the parts of their bodies ie. eyebrows, eyes, hair, cheek or feet has been taken as a basic criterion. Also in the western culture, there are some samples in which inferences about personalities are made through people's physical characteristics.

In Turkish Literature many studies, copyrighted and translated, have been carried out on the tradition of Kıyâfetname and Firâsetname. Some of these studies are text and some are text-examination. In our study, after giving some information about Kıyâfetname tradition, an anonymous work registered to Manisa Provincial Public Library Manuscript Collections Department will be introduced. Whether the evaluations about the physical characteristics in the anonymous Kıyâfetname overlaps or not with the evaluations those of Hamdullah Hamdî's kıyâfetname will be analyzed.

KEYWORDS

Kıyâfetname (typology), firâsetname, physiognomy, Eastern Culture, Hamdullah Hamdî

Giriş

İnsanların fiziksel özelliklerinden ahlakî ve karakteristik özelliklerine dair çıkarımlarda bulunan "kıyâfet ilmi" Türk edebiyatına İslâmîyet sonrası dönemde girmiş ve bu türde birçok eserler verilmiştir. Batı

* Makalenin Geliş Tarihi: 12.10.2017/Kabul Tarihi: 07.12.2017.

** Yrd. Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, (bilal.elbir@hotmail.com).

kültüründe “fizyonomi”, doğu kültüründe ise “ilm-i firâset” olarak adlandırılan ilim kapsamında yer alan kıyâfetnâmeler kültürel yaşantımızda kendisine yer bulmuştur. Genellikle kıyâfetnâmeler, firâset ilmiyle karıştırılmış, kıyâfetü'l-beşer, kıyâfetü'l-insaniyye, kıyâfetü'l-ebdân olarak da kullanılmıştır.

Kıyâfet kelimesi bir kimsenin ardınca gitmek iz takip etmek, peşi sıra gitmek manalarına gelir ve Arapçadaki “kavf” kökünden müştaktır. Bu kelime Türkçe’de galat olarak; elbise, şekil, suret, kılık manalarında kullanılmış olup dilimize Farsça’dan geçmiştir. Bir kişinin saç, göz, kulak, el gibi organlarına ve dış görünüşüne bakarak karakter yapısı hakkında görüşler ortaya koyan bilim dalına “kıyafe(t)”, bu görüşleri ortaya koyan esere de “kıyâfetnâme” adı verilir. Yine bu bilimle uğraşan kişiye de “kâyif” veya “kıyâfetşinas” denir. İlm-i kıyâfet, çeşitli gruplara ayrılabilirse de umumi mahiyette “kıyâfetü'l-isr” ve “kıyâfetü'l-beşer” olmak üzere ikiye ayrılır. Bunlardan ilki, ayak izlerinden bahseden ve onlara göre hükümler veren ilim dalıdır. Konumuzu ilgilendiren ise, “kıyâfetü'l-insâniyye” veya “kıyâfetü'l-ebdân” da denilen ikinci bölümdür. Bu bölüm insanların beden ve organ yapısıyla ahlakı ile karakteri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir bilimdir (Pala 2002: 339; Yerdelen 1988: 43).

Edebiyatımız içerisinde yazılan kıyâfetnâmelere bakıldığında bu eserlerin edebî kıymet kaygısı ile yazılmadığı, bu nedenle de genel olarak sanatsal değer taşımadığı düşünülür. Kıyâfetnâme türündeki eserler kimi zaman manzum kimi zaman mensur olarak kimi zaman da manzum-mensur karışık şekilde yazılmıştır. Türk edebiyatının bilinen ilk müstakil kıyâfetnâmesi Hamdullah Hamdî’ye ait manzum bir kıyâfetnâmedir.

Bedr-i Dilşâd bin Muhammed Oruc’un Murâd-nâme’sinin 34. ve 40. babları; Sarıca Kemal’in Selatin-nâme’si; Firdevsî-i Rûmî’nin müstakil Firâsetnâme’si; Şeyh Baba Yusuf’un Kıyâfet-nâme’si; Şaban-i Sivrihisarî’nin manzum-mensur kıyâfet tercümesi; İlyas ibni İsâ-yi Saruhanî’nin Kıyâfetnâme’si; Abdülmecid ibni Şeyh Nasuh’un manzum kıyâfetnâmesi; Mustafa ibni Evrenos’un Kıyâfetnâme’si; Mustafa bin Bali’nin Firâsetnâme’si; Nesîmî’nin Kıyâfetü'l-Firâse’si; Niğdeli Visâlî’nin Vesiletü'l-İrfân’ı; Seyyid Lokman Çelebi bin Hüseyin’in Kıyâfetü'l-İnsâniyye fî Şemâilî'l-Osmâniyye’si; Şeyh İbrâhim Kûrânî’nin Risâle-i Muhtasar-ı

Eşkâl ve Kıyâfet Terceme-i Şeyh İbrâhîm Kûrânî'si; Şeyh Ömerü'l-Halvetî'nin manzum Kıyâfet-nâme tercümesi; Ömer Fânî Efendi'nin Kıyâfetnâme'si; Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Marifetnâme eseri içinde bir bölüm olan Kıyâfetnâme'si; Gevrekzâde Hâfız Hasan'ın Firâset tercümesi, Dımaşkı'nın Kıyâfet-nâme tercümesi; Mustafa Hâmî Paşa'nın Fenn-i Kıyâfet'i; Yusuf Halis Efendi'nin Kıyâfetnâme-i Cedîde'si; Avan-zâde Mehmed Süleymân'ın Musavver ve Mükemmel Kıyâfet-nâme'si; Hüseyin Şakir'in Firâsetü'l-Hikemiyye fî Kıyâfeti'l-İnsâniyye'si; Âkif Mehmed Paşa Yozgatî'nin Terceme-i Risâletü'l-Firâset ve's-Siyâset'i kıyâfetnâme geleneğiyle ilgili çalışmalarındandır (Sarıççek 2014: 47-50).

Yazarları ve isimleri belli olan kıyâfetnâmeler olduğu gibi müellifi belli olmayan kıyâfetnâmeler de vardır. Üzerinde çalışma yaptığımız eser bu kategoriye girmektedir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Ma'rifetnâme adlı eserinin dördüncü risalesini beş bölüm olarak kıyâfet ilmine ayırmıştır. İbrahim Hakkı, kıyâfet risalesinde sırasıyla saç, baş, cilt, alın, kaş, kulak, göz, yüz, beniz, burun, ağız, ses, söz, dudak, diş, çene, sakal, boyun vb. organ ve özelliklerini ele alır; değerlendirmeler yapar. İbrahim Hakkı söz konusu risalenin girişinde ilm-i kıyâfeti şöyle tarif etmektedir: "Hikmet sahipleri demişlerdir ki, kâinatı bu şekilde yaratan ve takdir eden Allah insanı en güzel bir şekilde tasvir edip, ruhundan üflemeyle onu süslemiş ve nurlandırmıştır. Gerçi insanoglunun hepsini mizaç ve yaratılıştaki düzgün ve birleşik yaratmamıştır. Ancak fertlerini şekil ve ahlak bakımından birbirine zıt ve başka türlü yaratmıştır. Böylece insan önce kendi organlarının şeklinden kendi özelliklerini tamamen bilip ihtimamla ahlakını düzeltmeye çalışsın. Sonra dost ve arkadaşlarını kıyâfetlerini ferasetle bakıp her birinin şahsında gizli olan haller ve huylarına vakıf ve haberli olduğunda onlara ya huyuna göre sevgi ve muhabbet ile davransın veyahut (kötülerden) uzaklaşıp emniyet, selamet ve rahata kavuşsun. Ne kimseden incinsin ne de kimseyi incitsin" (Akkuş 2006: 129).

Bütün ilimler gibi kıyâfet ilmi de çeşitli kültürlerden beslenerek şekillenmiştir. Kıyâfetnâme türündeki eserlerde, yer yer bu ilmin tarihi gelişiminden bahsedilmiştir. Kıyâfetnâmelerde dile getirilen hususları, yüzyıllar boyunca halkımızın zihin dünyasında yer etmiş inanç tezahürleri olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca 20. yüzyılın ilk yarısında, psikoloji alanında bilimsel değer kazanmaya başlayan bu türe ayrı bir

önem verilmesi de oldukça dikkate değerdir. Kıyâfetnâmelerin önemli yönleri arasında; içinden çıktığı toplumun sosyolojisi, psikolojisine dair izler taşınması ve folklorik malzemeler içermesi sayılabilir.

Her kıyâfetnâme birbirinden etkilenmekle birlikte yazarının yaşadığı dönem ve toplumundan da izler taşımaktadır. “Her sanatkâr şu ya da bu biçimde çağının ve toplumunun estetik değerlerinin, zevk anlayışının derleyicisidir. Kıyâfetnâmeler de, çağlarının ve ait oldukları Osmanlı toplumunun insanının estetik görünümüyle ilgili ölçü ve değerleri, güzellik anlayışını büyük ölçüde yansıtan eserlerdir” (Mengi 1977: 303).

Ülkemizde kıyâfetnâmeler hakkında birçok çalışma yapılmıştır.¹ Hamdullah Hamdi'nin Kıyâfetnâme'sini ilim dünyasına ilk olarak Amil Çelebioğlu duyurmuştur. Hamdullah Hamdi'nin eseri tamamı manzum

¹ Âmil Çelebioğlu'nun Ankara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanan “Kıyâfet İlimi ve Hamdullah Hamdi ile Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Kıyâfetnâmeleri” adlı çalışması ile Mine Mengi'nin, TDAY Belleten'de yer alan “Kıyâfetnâmeler Üzerine” adlı makalesi de önemli başvuru kaynaklarıdır.

Cevat Yerdelen tarafından hazırlanmış olan “Türk Edebiyatındaki Kıyâfetnâmeler ve Niğdeli Visâlî'nin Vesiletü'l-İrfan Adlı Kıyâfetnâmesi” adlı yüksek lisans tezi, Ali Çavuşoğlu tarafından hazırlanan “Kültür Tarihimizde Kıyâfetnâmeler” adlı yüksek lisans tezi, Hayyam Pur'un İstanbul Üniversitesi'nde hazırlanmış olduğu “Manzum Kıyâfetnâmeler” adlı lisans bitirme tezi, Hülya Demiray'ın İstanbul Üniversitesi Tıbbi Enstitüsü'nde hazırladığı “Seyyid Lokman Çelebi'nin Kıyâfetü'l-İnsaniye Fi Semâilî'l-Osmâniyye'si” adlı lisans tezleri de kıyâfetnâmeler hakkında yapılmış araştırmalardan bazılarıdır.

Kenan Bozkurt tarafından hazırlanan “Kıyâfet İlimi, Türk edebiyatında kıyâfetnâmeler ve Şa'bân-ı Sivrihisârî'nin Kıyâfet-nâmesi” adlı yüksek lisans tezi 2008 yılında tamamlanmıştır. Adem Ceyhan tarafından yapılan “Bedr-i Dilşâd'ın Murâdnâmesi” adlı çalışmada 34. bölüm kıyâfetnâme geleneğiyle ilgilidir.

Gökhan Türk'ün Anadolu sahasına ait bir *Kıyâfet-nâme* örneği üzerine inceleme adlı yüksek lisans çalışması; Bahadır Güneş'in Arapça'dan Türkçe'ye Tercüme Edilen Bir Kıyâfetnâme Metni Üzerine başlıklı makalesi; Bekir Çınar'ın Niğdeli Visâlî ve Hamdullah Hamdi'nin Kıyâfetnâmeleri Üzerine Bir İnceleme başlıklı makalesi; Müjgan Çakır'ın Kıyâfetnâmeler Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi çalışması; Melike Gökcan Türkcan'ın İlm-i Kıyâfet ve Firâset Bağlamında Mustafa İbn-i Evrenos'un “Haza Kitab-ı Firasetname ve Kıyâfetname'si bu alanda yapılan çalışmalar içerisinde zikredilebilir.

Dr. Ramazan Sarıççek'in “Risâle-i Kıyâset-i Firâset /İlm-i Firâset adlı kitap çalışması, Emine Gürsoy Naskalî'nin editörlüğünü yaptığı kitapta yer alan Müellifi Bilinmeyen Bir Kıyâfetnâmeye Göre Karakter Tahlili (Abdülkerim Gülhan), İhtilâcnâmeler (Eren Ersoy), Manzum Kıyâfetnâmelere Göre Beden ve Kişilik (Bilal Aktan), Kıyâfetnâme (Mahmut Kaplan) çalışmaları kıyâfetnâme geleneğiyle ilgilidir.

olup 158 beyitten meydana gelmiştir. Türk edebiyatının ilk müstakil kıyâfetnâmesi Hamdullah Hamdî'nin eseridir.

Müellifi Bilinmeyen Bir Kıyâfetnâme

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı 29 varaklık Kıyâfetnâme, talik hatla yazılmış olup her varakta 13 satır bulunmaktadır. Kıyâfetnâmenin müellifiyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Manzum-mensur karışık tarzda yazılmış olan kıyâfetnâme iki bâb (bölüm) halinde düzenlenmiştir.

Kıyâfetnâmenin başı Farsça yazılmış altı beyitlik bir nazım parçasıyla başlamıştır. Daha sonra “Evvelkisi isimden ahvâl-i müsemmâya nazar, ikincisi sûretten sîrete güzerdür” (Manisa 1506: 2) ifadesiyle kitabın çerçevesi ortaya konulmuştur.

İsimden müsemmâya nazar bölümünde insana verilen ismin taşıdığı anlamla insanın tavır ve davranışlarının örtüşmesi, isminin ya da lakabının özelliklerini taşıması üzerinde durulmuştur. Bu bölümdeki açıklamalarda kullanılan isim ve örneklerin çoğu Arap dil ve kültürüne aittir. Bu da eserin bu bölümünün çeviri özelliği taşıdığını düşündürmektedir.

“ve dahı kavm-i ‘Arab isim komağda kibâr-ı selefüñ her birinüñ kem (3/a) ef‘âl-i laṭife ve ahlāk-ı şerife birile iştihârı vardır. Ol fi‘l-i laṭifi ve hulk-ı şerifi umub şâhibinüñ ismiyle tesmiye iderlerdi. İsimden müsemmâda ma‘nâ taleb kılurlardı. Ol şâhib-i kalbü‘l-mühim-i aşl-ı uşûl a‘nî ‘Abdü‘l-Muṭṭalib cedd-i rasûlden (‘aleyhi’s-selâm) su‘âl etdiler. Niçün evlâdına esmânuñ şerlûsün ve hademeñe hayırlısın korsun? Eyitdi: ‘Abûdimüz nefslerimiz için ve evlâdımız a‘dâmuz üzerine adlandıruruz. Huşûsâ kesb-i laṭab gökden iner, cānib-i hākīm-i ‘alîmden bî-hüde fi‘l vâkı‘ olmaz elbette. Ol ism-i nazîliñ müsemmâ ile münâsebeti vardır kemal mertebede şöyle ki andan gayırla ol münâsebet yokdur. Eger ahîrle dahı ziyâde münâsebet olaydı hākīm-i ‘alîm terk-ülâ etmek lâzım gelürdi” (Manisa 1506: 3-a).

İnsanoğlu, var olduğu günden itibaren sürekli olarak kendini tanıma ve anlama uğraşı içinde olmuştur. Bu anlama süreci hiç kesintiye uğramamakla beraber, bu süreç doğrultusunda elde edilen bilgilerin üst üste konmasıyla birlikte bu uğraşı giderek birilim halini almış ve bu ilim,

çeşitli kültürlerde farklı isimlerle anılmıştır. Batı kültüründe “fizyonomi (physionomy), Doğu kültüründe ise “İlm-i Firâset” adlarını alan bu ilim her iki kültürde de oldukça ilgi çekmiştir. İnsanların vücut özelliklerine bakarak karakterlerini çözmeye yönelik ilk çalışma Hippokrates tarafından yapılmıştır. Eflatun (Platon) ve Calinus (Galenus) da İslam âlemindeki bu ilimlerle ilgili eserlerde sözü geçen âlimlerdendir (Pala 2002: 339).

Doğu kültüründe verilmiş birçok orijinal ve tercüme eserde öncelikle firâset ilminin tanımı yapılmış sonra bölümleri belirtilmiştir. Zira bu ilim dâhilinde eser veren âlimler, öncelikle firâset ilminin tanımını yaparak bu ilmin gerekliliğini ortaya koymuş, sonra da bölümlerini belirtmişlerdir. Yapılan bu tasniflerde firâset ilmi çoğunlukla iki ana bölümde incelenmiş ve bu durum genel olarak kabul görmüştür. Bahsi geçen iki bölüm; “şer’î ve hükmi” olarak adlandırılır. Üzerinde inceleme yaptığımız kıyâfetnamenin ikinci bölümü iki ayrı kategoride ele alınmıştır. Birinci kategori fenn-i kıyâfet; ikinci kategori ise ilm-i firâset’tir.

“El-kısmu’ş-şânî fi ma’rifeti’s-sîri be-vâsıta-i’s-suveri ve’l-firâseti:

Ve bu kısm-ı şânî iki nev’dür. Nev’-i evvel fenn-i kıyâfetdür ve nev’-i şânî ‘ilm-i firâsetdür. Evvelâ nev’-i evveli beyân idelüm ki idrâk-i kıyâfetle ‘ilm-i firâsete isti’ dâd ziyâde ola.

*Çıklır nerdbâna pâyê pâyê
Ziyâ az az virür hürşîd aya*

*Bular tedricle her şey kemâli
O kim tedrîci yok hâzır zevâli*

Neşr: Ma’lûm ola ki erbâb-ı hadîs laţîf-i meţâlib-i sîre mebdâî şuverden bi’l-kıyâfet intikâlât ve imtihânât idüüb kerrâr tecrübe ile merrâren ‘ilm-i yakîn tahşîl ve kıyâsât-ı ‘aqliye’i tekmiil etmişler. Ve hukemâ-i selef ve fużalâ-i halef bu fende hayli güşüş etmişler. Nitekim Sabbâh-ı Kulzüüm Ma’ânî Seyyid ‘Ali Hemedânî radiya’llâhu ‘anhu Kıtâbu Zahretü’l-Mülûk’da buyurmuşlardır: Bir şahşüñ gözleri gök ve kılları kızıl ve egni ince olsa ve başında saçı sık olsa mâr-ı ef’âdan niçe hâzer olunurise andan eyle (12/b) hâzer etmek gerekdür”(Manisa 1506: 12).

KIYÂFETNÂME'DE HAKKINDA HÜKÜM BULUNAN UNSURLAR:

İncelemiş olduğumuz Kıyâfetnâme'de hakkında hüküm bulunan uzuvlar şunlardır: Ağız, alın, ayak, baş, bel, boy, boyun, burun, çene, diş, dudak, et, göğüs, göz, karın, kas, kol, kulak, parmak, saç, kıl, sakal, sırt, tırnak, yanak ve yüzdür. Eserde uzuvlar değerlendirilirken; azlık-çokluk, büyüklük-küçüklük, darlık-genişlik, eğrilik-düzlük, kalınlık-incelik, sertlik-yumuşaklık, uzunluk-kısalık, zayıflık-şişmanlık gibi özellikler açısından değerlendirilmiştir. Manisa İl Halk Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı eserdeki unsurlar Anadolu sahasındaki ilk müstakil kıyâfetnâme olan Hamdullah Hamdi'nin "Kıyâfetnâme"siyle mukayese edilecektir.

AĞIZ:

"Giñ ağız şecâ'ate delîldür ve ıar ağız delîl-i sıhhat-ı havâss-ı bâtındur" (1506: 16-a).

Müellifi bilinmeyen "Kıyâfetnâme"de ağızla ilgili verilen hükümlerle diğer kıyâfetnâmelerin hükümleri genellikle örtüşmüştür. Geniş ağızın cesarete işaret etmesi ortak bir özellik olarak yer almıştır.

Dar ağız Manisa İl Halk Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı eserde sıhhat delili olarak ele alınmasına karşın, karşılaştığımız Hamdullah Hamdi'nin eserinde olumsuzlanmıştır.

*"Deheni teng eğerçi bihcedür
Havf-ı kalbe velî 'alâmetdür*

*Bulmayasın ili ararsan eğer
Eğri ağızlularda togrı haber" (Çelebioğlu 1998: 243).*

ALIN:

"Giñ alın ki anda ıamarlar ve sııırlar anlanmaya muhâsamaya ve nâ-sâzkârlığa delîldür. ıar alın bilmezlige vahşete ve büyük alın kâmillige ve miyâne alın halkla ülfetde ve muvâsenetde i'tidâle delîldür" (Manisa 1506: 14-b).

Alın, Manisa 1506 numaralı eserde dört kategoride ele alınmıştır: Gin, tar, büyük ve miyâne. 'Gin' tabiri çok geniş alınılar için kullanılmıştır ve olumsuz bir kavram olan kavgacılıkla ve huyu kötü olmayla ilişkilendirilmiştir. Dar alın bilmezlikle, vahşetle, ahmak ve bencillikle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Büyük ve miyâne alın olumlu çağrışımları olan alın modelleridir. Miyâne kavramı, mu'tedil (vasat) kavramıyla birlikte normal anlamında kullanılır. Büyük alın yerine bazı kıyâfetnâmelerde yumru alın kullanılmıştır. Hamdullah Hamdi'nin kıyâfetnâmesinde alın çeşitlerine yüklenen anlam değerleriyle Manisa 1506 numaralı eserdekiler arasında tam bir örtüşmenin olduğu görülmüştür.

*"Alın gin olsa huyı çirkin olur
Tar olursa gabî ve hod-bîn olur*

*Gâlibâ yumru olsa kâhil olur
Pes budur ahseni ki a'del olur"* (Çelebioğlu 1998: 240).

BAŞ:

Kıyâfetnâmede diğer kıyâfetnâmelerde olduğu gibi başın büyüklüğü, küçüklüğü; vücudun kıllı olup olmaması; saçın rengi gibi özelliklerden hareketle kişinin huy özelliklerine dair göndermeler yapılmıştır.

*"Beyân-ı siper: Baş büyük olmak himmet-i 'ulyâya delîldür. Küçi baş
killet-i 'aqla miyâne i'tidâle delîldür"* (Manisa 1506: 14).

Kıyâfetnâmede geçen özellikler başka kıyâfetnâmelerle karşılaştırıldığında örtüştüğü görülür. Anadolu sahasına ait bir kıyâfetnâmede geçen baş hakkında yazılanlar Manisa İl Halk Kütüphanesi'ndeki yazmayla aynıdır.

*"büyük baş himmet-i 'âliye delîldir orta baş sıfatlarıñ i'tidâline delîldir
küçük baş 'ağılsızlığa delîldir"* (İzmir Millî Kütüphanesi 1373/1)

Mustafa bin Evrenos'un "Kitab-ı Firâset ve Kıyâfet" adlı eserinde orta baş'ın akılsızlığa delil olması genel kanaatin dışında bir durum olarak değerlendirilebilir.

"Faşıl: Büyük baş himmet-i 'âliye delîldür. Orta baş 'ağılsızlığa delîldür" (Türkdoğan 2014:180).

Büyük baş ve küçükbaşla ilgili kıyâfetnâmelerde benzer değerlendirmeler yapılmıştır. Kıyâfetnâmeler adlı çalışmada yassı baştan olumsuz olarak bahsedilirken küçükbaşında diğer organlarla uyumlu olması durumunda güzel bir mizaca işaret ettiği belirtilmiştir (Çavuşoğlu 2004: 117).

"Başı büyük büzürg himmet olur

Küçük olursa 'aklı killet olur

Yassı olsa kafası insanun

Misli olmaz belâdet içre anun" (Çelebioğlu 1998: 239).

BEN:

"Burunda beñ kibre ve 'ucbe delîldür. Yüzde ben vefâya ve meskenete delîldür. Göz kapağında ben mekre ve hâsede delîldür. Eğinde beñ 'işret sevgüsüne delîldür. Gövdede beñ eyü sıfatlara delîldür. Alında beñ devlete ve firâsete delîldür." (Manisa 1506: 18-b).

İnsan vücudunun değişik yerlerinde bulunan ben farklı şekillerde yorumlanmıştır. Yüzde bulunan ben vefâlı olma şeklinde değerlendirilirken göz kapağındaki ben hasetçi ve hileci olmayla ilişkilendirilmiştir. Hamdullah Hamdi'nin eserinde benle ilgili bir bölüm yer almamıştır. Vücutta değişik yerlerde bulunan benin daha detaylı bir şekilde tanımlandığı kıyâfetnâmeler de mevcuttur.

"Yüzde ve gövdede çok ben olmak ülfet azlığına ve avrata meyl itmemege ve kendisinde....(!) husulüne, kaş kılına bitişik yerde ben olmak halk ile ülfet azlığına; burnunun üstünde ben olmak sahibinin oğlu ve kızı yaşamamasına, burnunun bir tarafında mercimek kadar olmak sevgili tabi'ate; üst tudagın orta yerinde olmak erkege mâ'il ve evladı olmamağa; sağ yanagında bahle(!); sol yanagında olmak keyd ü mekre ve şekâvete" (Çavuşoğlu 2004: 165).

BOY:

"Yüksek boy sâde mizâca ve mübâreklige ve ğafletten hâlîlige delîldür. Orta boy hıkmete ve fıtına ve i'tidâl-i evşâf-ı bâtına delîldür. Ve kısa boy kîne ve 'adâvete ve fitneye delîldür" (Manisa 1506: 17-a).

Manisa 1506 numarada kayıtlı olan yazmada yüksek boya ve orta boya sahip olmak olumlu özelliklere işaret olarak kabul edilirken kısa boya sahip olmak bütün kıyâfetnâmelerde olduğu gibi fitne ve aldatmaya işaret olarak kabul edilmiştir.

*"Kâmeti her kimün ki olsa uzun
Olur ol sâfi-kalb ü sâde derûn*

*Kısa olursa kibr ü kîne olur
Mekr ile hîleye hazîne olur*

*İ'tidâl ile ola çü kâmet
Ana rahmet niş'anıdır hikmet" (Çelebioğlu 1998: 238).*

BOYUN:

"Kısa boyun delil-i mekr u habâşetdür. Yoğun boyun delil-i gâzab u hamâkatdur" (Manisa 1506: 18-a).

Kıyâfetnâmelerde özellikleri verilen uzuvların kısa olması olumsuz bir duruma işaret olarak kabul edilmiştir. Yoğun boyun sahibi olmak da olumsuz bir özellikle ilişkilendirilmiştir. Hamdullah Hamdi eserinde mu'tedil olan boynun güzelliklere işaret olduğunu vurgular.

*"Uzun u ince ola çün gerden
Issı olur muhannes ü gevden*

*Yoğun olsa sığır gibi boyunu
Yimeg ile olur anun oyunu*

*Kıyası mekri ile huyânetdür
Mu'tedil olsa hoş 'alâmetdür" (Çelebioğlu 1998: 245).*

BURUN:

"Uzun ince burun yeyniceklige ve hiffet-i 'aqla delıldür. Yaşlı burun şehvete delıldür. Burun delikleri giñ olmak hasede ve gâzaba delıldür. Yükseklikde ve alçaqlıkda ve giñlikde ve ırlıkda mu'tedil burun delil-i sıhhat havâşş-ı bātındur" (Manisa 1506:16-a).

Her unsur kıyâfetnâmede ele alınırken kendine has özelliklere göre değerlendirilmiştir. Burnun ince olması, aklın hafifliğine, yassı olması kişinin şehvet düşkünlüğüne, burun deliklerinin geniş olması hasetçiliğe işaret olarak kabul edilirken mu'tedil olması olumlu bir özellik olarak nitelendirilmiştir.

*"Burnu anun ki ince ola dırâz
Hiffet-i 'aklı anun olmaya az*

*Agzına burnu ucu ola yakîn
Şîr odur ana karşı turma hemîn*

*Her ki burnu delüği vâsi' ola
Hased ü kibr ü kîni câmi' ola*

*Olsa burnu kalaklı insanun
Öykesi öykesine sığmaz anun*

*Burnu yassı cimâ'a lâzım olur
Agzı büyük dilîr ü mukdim olur" (Çelebioğlu 1998: 243).*

ÇENE:

"İnce eñek ya'ni küçürek benciklige ve hiffet-i 'aqla delîldür. Qatı büyük eñek tekebbüre (16/b) delîldür. Mu'tedil eñek delîl-i 'aqlıdır" (Manisa 1506: 16-a-b).

Çenenin küçük ve büyük olması olumsuz bir özellik olarak kabul edilirken mu'tedil (orta) olması olumlu bir nitelik sayılmıştır.

*"Çün enek ince ola hiffet olur
Büyük olursa kibr ü gîlzet olur*

*Mu'tedil olsa ıssı 'âkıl olur
Her neye tâlib olsa kâbil olur" (Çelebioğlu 1998: 245).*

DIŞ:

"Uzun ve iri dış delîl-i şerr ü fitnedür. Mu'tedil dış doğru sözlülüğe delîldür. Eger dış nâ-hemvâr ola delîl-i mekrdür" (Manisa1506:16-a).

Dişlerin iri ve düzensiz olması karakter açısından olumsuz özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Kıyâfetnâme geleneği içerisinde birçok uzuvda olduğu gibi diş de mu'tedil(orta) olmak olumlu özelliklere işaret kabul edilmiştir.

*"Çünkü seyrek uvag ola dendân
Gâlibâ za'f-ı cisme ola nişân*

*İri olursa şerr ü âfetdür
Eğrisi hîle vü huyânetdür*

*Çün düz ola vü mu'tedil dendân
Kim ola yigleye dürri andan"* (Çelebioğlu 1998: 244-245).

DUDAK:

"Kalın tutağ delil-i hamâkat ve tab'-ı galizdür. Yufka tutağ delil-i fehm ü leâfet-i tab'dur. Kızıl tutağ eyüdüdür aq tutağ sehldür" (Manisa 1506:16-a).

Dudakların kalın olması istenmeyen nitelikleri içeren bir durum olarak kabul edilirken, ince ve kızıl dudaklara sahip olmak iyi karakter özelliklerine yorulmuştur. Hamdullah Hamdi'nin eserinde edebî benzetmelerden yararlanılmış, dudağın renginin galiz bir renk olması durumunda dudak sahibi esrarkeşe benzetilmiştir.

*"Yufka vü kırmızı olursa tutak
Anlanur lutf-ı tab' u fehm-i sebak*

*Ger galîz olur ise rengi gibi
Sahibi ahmak ola bengî gibi"* (Çelebioğlu 1998: 244).

ET:

"Yumuşak et fehme ve leâfet-i tab'a ve berk et kuvvet-i tene ve gîlzet-i tab'a ve za'f-ı fehme delîldür." (Manisa 1506: 17-b).

İnsanın yumuşak ete sahip olması hoş bir durum olarak görülürken sert ete sahip olması teninin kuvvetini yansıtırma olarak kabul edilmiştir. Sert ete sahip olan insanların kaba ve ahmak olarak nitelendiği kıyâfet-nâmeler de bulunmaktadır.

*"Her kişinin ki yumşak ola eti
Lutf-ı tab'ı çoğ ola fehmi iti*

*Katı olursa kuvvet-i tendür
Issı ammâ galîz ü gevdenir"* (Çelebioğlu 1998:239).

GÖZ:

Anadolu sahasında yazılmış ilk müstakil kıyâfetnâme olan Hamdullah Hamdî'nin Kıyâfetnâmesi'nde, çukur göz hileci ve kibirli, kara göz zekâlı, gök göz edepsiz ve kötü huylu, kırmızı göz cesâretli, çakır göz bahadır, turna göz cesaretsiz, yumru göz kıskanç ve hain, kıpık göz hileci, şaşı göz inatçı ve zorba, küçük göz hafif ve ihmalkâr olarak nitelendirilmektedir:

*Gözi çukur olursa insanun
Reşki vü kibri çok olur anun*

*Göz karası zekâ alâmetidür
Surh olursa şecâat âyetidür*

*Gözleri gök olanda olmaz edeb
Gözi çakır bahâdur olsa aceb*

*Görmedi her ki gördi ömr-i dırâz
Turna gözli olanda cür'et-i bâz*

*Yumru olsa hasîd ü hâyin olur
Mu'tedil bunlara mübâyin olur*

*Göz kıpıklığı mekre âyetdür
Dâyim olsa delîl-i hiffetdür*

*Olur ahvel mu'annid ü cebbâr
Bire bir diyesin kılur inkâr*

*Gözi büyüğün ıssı kâhil olur
Küçük olsa haff ü mühmil olur* (Çelebioğlu 1998: 241-242).

Üzerinde çalıştığımız Manisa İl Halk Kütüphanesi'nde kayıtlı olan müellifi bilinmeyen kıyâfetnâmede göz ile ilgili değerlendirmelerin birçoğunun Hamdullah Hamdi'nin manzum kıyâfetnâmesindeki değerlendirmelerle örtüştüğü görülmektedir.

“Ve hayli büyük göz kâmillige delıldür. Küçi göz yeyniceklige (15/a) ve miyâne göz vakâra sebük-rûhluğa delıldür. Ve küçi göz ki içeru batmış ola mekr ü hasede ve hıyânetde delıldür. Göz ki yüzden yüksek tomalıç ola bî-şermî ve nâdânîdür. Göz tiz tiz yumulub açılmaç delil-i mekrdür. Geç geç yumub açmak kılet-i fehme ve eblehligde delıldür. Açılmaçda ve yumulmaçda miyânesi delil-i ‘aql u fehmdür. Katı kara göz delil-i sevdâdur. Çeşm-i ezrak bî-şermîdür. Göz ki katı göklikden aklığa mâyil ola çağır ola korkaklığa delıldür. Kara göz ki katı kara olmaya delil-i ‘akldur. Şol göz ki bakmaçda etfâl gibi bağa ve beşeresinde hande ve ferah zâhir ola tûl-i ‘ömre delıldür. Göz ki küçi ve ditrer ve gök ola bî-şermî ve hîle ve şehvetperestlige delıldür. Göz ki od gibi kızıl ola dilirlige ve şer-engizlige delıldür. Gök göz ki şaruluğa mâyil za’ferânî renk ola çok yaramaz şıfatlara delıldür.(15/b) Gözde gök noktalar olmaç delil-i keşret-i şerdür. Göz ki hadekasınıñ tolusunda tavok gibi nesne ola delil-i hased ve hîndür ve şer-engizlige delıldür. Sığır gözi gibi göz delil-i hamâkatdür. Göz ki bebeği altun gibi şaru ola kıtâle ve kan dökmege delıldür. Göz ki kızıl ola ve yukaru tarafı galiz ola sığır gözi gibi nâdânlığa ve zinâya ve mestlige delıldür ve gaflete dâldür. Şehlâ gözliulerüñ yegregidür ve pîrûze gibi yaşıl göz ve şaruluğa mâyil gök delil-i evşâf-ı zemîmedür. Eğer yaşullık ve göklükle anda kızıl ya aq noktalar ol katı yaramazlığa ve mekkârlığa delıldür. Hadeka ki yüksek ve gözün bâkisi alçaq olsa delil-i hamâkatdur. Ve küçi göz ki tiz hareket ve tiz tiz yumulub açılıcı ola begenilmemiş şıfata delıldür. Kirpikler şınmaç ve bî-illet hareket itmek mekr ü kizb ü hamâkate delıldür. Ditreyici büyük göz bî-devletlige delıldür. Dâyimâ göz vurmaç (16/a) ya’ni açub yummak hıyânete ve cünûna delıldür” (Manisa 1506:15b-16a).

KARIN:

“Küçi karın ‘aql u fehme büyük karın keşret-i nikâha ya cimâ’a meyle delıldür.” (Manisa 1506: 18-a).

Kıyâfetnâmelerde karnın küçük olması olumlu bir nitelik olarak ele alınırken büyük olması olumsuz bir durum olarak nitelendirilmiştir.

"Karnı büyük gabî ve câhil olur
Küçük olsa zekî ve kâbil olur

Karnı büyük kimesne olsa kasîr
Olmaya şerr içinde ana nazîr (Çelebioğlu 1998:247).

KIL:

"Kârında ve göğüsde kıl çok bitmek eblehliğe delîldür. Kıl azlığı le'âfete ve kıyâsete delîldür." (Manisa 1506: 14-a).

Kıl azlığı latiflik unsuru olarak öne çıkarılırken çok kıl bitmesi aptallık alameti kabul edilmiştir. Hamdullah Hamdi'nin eserinde "kıl" unsuruna değinilmemiştir.

KIRPIK:

"Kırpıklar sınmağ ve bî-illet hareket itmek mekr ü kızb ü hamâkate delîldür" (Manisa 1506: 15-b).

Kırpıkların sık sık hareket ettirilmesi olumsuz bir nitelik sayılmıştır. Hamdullah Hamdi'nin eserinde "kırpık" maddesi ele alınmamıştır.

KULAK:

"Büyük kulağ tünd ve tizlige ve uzun 'ömre ve küçi kulağ hasâsete mu'tedil kulağ hıfza delîldür" (Manisa 1506: 17-a).

Kıyâfetnâme geleneğinde büyük kulağa sahip olanların sert, kaba olmakla birlikte uzun yaşadığına dair bir inanış vardır. Küçük kulağa sahip olmanın ihtiyaç sahibi, yoksul olmakla ilişkisinin kurulduğu görülürken arzu edilen kulak biçiminin mu'tedil (orta) olduğu vurgulanmıştır.

*Her ki har-gûş olursa câhildür
Gerçi hıfz eylemekde kâmindür*

*Küçük olsa kedi gibi gûşu
Ugrulukda unutturur mûşu*

*Lîk vardur büyüklüğünde delîl
Ki ola sâhibinin 'ömri tavîl" (Çelebioğlu 1998: 240).*

OMUZ:

“Yaşşı omuz devlete ve sa‘âdete tar omuz fikre ve ‘akla yoğun bâzû kuvvete ve ‘ucbe ince bâzû tab‘ u nîke ve ince ketf kılet-i ‘akla ve yaşşı ketf hamâkate ve ketf-i hamîde fikr ü fetânete ve mu‘tedil ketf ‘akla delîldür” (Manisa 1506: 18-a).

Kıyâfetnâmelerde omuzla ilgili değerlendirmeler kürek kemiğiyle birlikte yapılmıştır. Yassı omuza devlet ve saadeti çağrıştıran bir anlam yüklenmiştir.

*“Omuzu sivri olsa insânun
Dîni vü mezhebi kem olur anun*

*Kısa olursa gâyet ebleh olur
İnce olursa ‘acâyib esfeh olur*

*Egri olursa fikri togrı olur
Mu‘tedil olsa ‘aklı ugri olur” (Çelebioğlu 1998: 246)*

PARMAK:

“Uzun barmak fehm tizliğine kısa barmak fehm kündlûğüne barmaklar ve aya nerm olmak delîl-i ‘akldur” (Manisa 1506: 18-b).

Manisa 1506 numaralı eserde uzun parmak olumlu özelliklere işaret olarak kabul edilirken kısa parmak anlayış kıtlığı gibi olumsuz özelliklerle ilişkilendirilmiştir. Hamdullah Hamdi’nin kıyâfetnâmesinde parmaklarla ilgili yakın değerlendirmeler yapılmıştır.

*“Barmağı ayası uzun olanun
Uzluğ olur her işde işi anun*

*Barmağı yumşak olsa zîrek olur
Tırnak ak olması mübârek olur” (Çelebioğlu 1998: 246).*

SAÇ:

“İri saç şecâ‘ata delîldür. Yumşak saç cebânete miyâne i‘tidâle delîldür. Başında saç çok olmak kesâfete delîldür” (Manisa 1506: 14-a).

Saç kıyâfetnâmelerde sertlik ve yumuşak olma özelliklerine bakılarak ele alınmıştır. Sert saça sahip olanlar cesaret sahibi, yumuşak saça sahip olanlarsa korkak olarak nitelendirilmişlerdir. İnsanın başında saçın çok olması genellikle olumlu olarak değerlendirilmiştir.

*"Saç irisi delîl-i cür'etdür
Sihhat-i magza hoş 'alâmetdür*

*Yumşak olursa havfe şâhiddür
İssi gevden dimâğı bâriddür" (Çelebioğlu 1998: 239).*

SAKAL:

"Kevsec şakal zeyreklige delîldür. Degirmi meḥâsin delîl-i vaḳâr ve temkîndür. Ziyâde uzun meḥâsin kılllet-i 'akla delîldür. Meḥâsin-i tûğ delîl-i fehm ü leṭâfet-i ṭab'dur. Meḥâsin kılı sık olmak delîl-i ḡlzet-i ṭab'dur." (Manisa 1506: 16-b).

Manisa 1506 numaralı eserde sakalın seyrek olanının makbul olduğu, sık sakalın sertlik, kabalık alameti olarak değerlendirildiği görülmüştür. Hamdullah Hamdi'nin eserinde de kalın sakalı olanlar sâkil olarak nitelendirilirken ince sakal zekâ ve akla işaret kabul edilmiştir.

*"Rîş-i merdüm tavîl olursa eğer
Bil ki oldur ser-i tavîle-i har*

*Kalın olup sakalı ger ola güv
Sohbet içre sâkil olur anı süv*

*Ger degirmi olup ol bisyâr
Sâhibi ola anun ehl-i vakâr*

*Ol ki salmaz yüzine mû sâye
Bil ki dir len terânî Mûsâ'ya*

*İy dil andan sakın ki hîle olur
Mekr-i şeytân anunla bile olur*

*Rîş odur kim ola dakîk u kalîl
Fehm u 'akl u zekâya delîl" (Çelebioğlu 1998:245)*

SES:

“Avâz ki yoğun ve yüksek ola delil-i şecâ’atdır. Ve ince ve nerm âvâz delil-i cebânetdür. Miyânı ve mu’tedil âvâz yükseklikde ve alçaklıkda delil-i ahlâk-ı hamîdedür. Yoğun âvâz hasede ve tekebbüre delildir. Tiz tiz söylemek fehm tizliğine ve ivceklige delildir. Yüce âvâzla tiz tiz söylemek yaramaz huya ve ğazaba delildir” (Manisa 1506: 17-a).

Sesin insanlar üzerinde oluşturduğu tesirler bilinmektedir. Yoğun bir sese sahip olmak cesaret göstergesi olarak kabul edilirken ince sese sahip olmak korkaklık göstergesi sayılmıştır. Hamdullah Hamdi’nin eserinde de sesle ilgili değerlendirmeler benzer niteliktedir.

*Her kimün gunne-y-ile olsa sözi
Ahmak u kibr ü kîne olur özi*

*İnce vü tiz ünli câhil olur
Bî-hayâ vü yalanda kâmil olur*

*Sözde cünbişde her ki sâri’ ola
Fikr ü fehmi berk-ı lâmi’ ola*

*Giç olursa olur tabî’atı giç
Hem-dem olma cihanda gevdeni hiç*

*Âlî-himmet olur bülend-âvâz
Kısa ünlilerin yürekleri az*

*Savtı yoğun olursa insânun
Hulki bed hasmı çoğ olur anun” (Çelebioğlu 1998: 243-244)*

SIRT:

“Arka hamîde olmak yaramaz hulka ve toğru arka eyü hulka delildir.” (Manisa 1506: 18-a).

Her iki kıyâfetnâmede sırtın kambur olması olumsuz karakter özelliklerine, toğru veya yassı olması da iyi karakter özelliklerine işaret olarak kabul edilmiştir.

*Arkası yassı ehl-i kuvvet olur
Sâhibi cür’et ü sakâmet olur*

*Egri olursa hûyu çirkin olur
Halk içinde sefîh ü hod-bîn olur*

*Arka kılı delîl-i şehvetdür
Bogaz ile omuzda cür'etdür" (Çelebioğlu 1998: 246).*

TIRNAK:

"Ma'yüb tırnaklar pesendide degildür" (Manisa 1506: 18-b).

Manisa 1506 numaralı eserde kusuru olan tırnakların makbul olmayacağı belirtilirken Hamdullah Hamdi'nin eserinde tırnaklara dair değerlendirmeye bulunmamaktadır.

YANAK:

"Yüz tolu et olmak kâhili ve câhilidür. Yañağda et çok olmak delîl-i gîlzet-i şab'dur" (Manisa 1506: 16-b).

Manisa 1506 numaralı eserde yüzün et dolu olması ve yanakta etin çok olması kabalık alameti olarak belirtilmiştir. Hamdullah Hamdi'nin eserinde de yanağın yumru olması olumsuz bir niteliktir.

*"Yumru olsa anun yanağı dahu
Gin olup alnu tar olup zenahu*

*Hem saçı çoğ u az ise sakalı
Şerr içinde bulunmaya bedeli" (Çelebioğlu 1998: 238).*

YÜZ:

"Ariğ yüz fehme ve işāra ihtimāma ve çatı degirmi yüz cehle ve çatı uzun yüz hayāsızlığa ve çatı büyük yüz kâhillige delîldür. Ve çatı küçi yüz hiffete ve horluğa delîldür. Ve küçilikde ve büyüklükde ve uzunlukda ve degirmilikde ve semizlikde ve ariqlikda mu'tedil yüz begenilmiş fi'lere delîldür. Açık yüz eyü hülka ekşi sûret yaramaz hülka delîldür. Zahmdan ve nesnelere çıkmaktan yüz nā-hemvār olsa nā-hemvārlığa ve ziştlige delîldür" (Manisa 1506: 16-b).

Yüz kıyafetnâmelerde en çok üzerinde durulan uzuvdur. Sert, katı ve küçük yüz karakter açısından olumsuz özelliklere işaret kabul edilirken açık yüz olumlu niteliklerle ilişkilendirilmiştir. Manisa 1506 numaralı

eserle Hamdullah Hamdî'nin eserinde yüzün makbulünün vasatı (orta) olduğu belirtilmiştir.

*"Yüzi büyük her işde kâhil olur
Küçük olsa denî vü mühmil olur*

*Ger mülahham olursa gızet olur
Yumrı olursa cehl ü sıklet olur*

*Çün göresin ki yüzi zerd ü nahîf
Mekr odundan kaçarsan olma harîf*

*Yüzi ol âdemün ki ola dırâz
Da'vîsi çoğ olur unutmazı az*

*Ekşi yüzlüde acı söz çokdur
Eğri yüzlüde togruluk yokdur*

*Âdem oldur derûnı sâde ola
Sûreti gül gibi güşâde ola*

*Eyü yüze bu vasf olur kâfi
Mu'tedil ola cümle evsâfi" (Çelebioğlu 1998: 242-243).*

Kıyâfetnâmelerde insanların değerlendirme yapılan unsurları farklı farklı sayılarda belirtilmiştir. Hamdullah Hamdi Kıyâfetnâmesi'nde 26 öge etrafında değerlendirmesini yaparken Erzurumlu İbrahim Hakkı Mârifetnâmesi'nde 32 öge kullanmıştır (Canım 2010: 105-106). Kıyâfetnâmelerde ele alınan unsurların birçoğu ortak olduğu gibi onlara yüklenen anlamların da ortak ya da benzer olduğu görülür.

Sonuç

Sezgi ya da tecrübe ile elde edilen genellemeler kıyâfet ilminin merkezini oluşturmakla birlikte bunlar genellikle toplumun ortak değer yargılarından, inançlarından ve geleneklerinden kaynağını alır. Bu genellemeler vardıkları sonuçlar bakımından günümüz bilim anlayışına uzak düşmektedir. Bundan dolayı kıyâfet ilmi bir dönem "falcılık" olarak algılanmıştır. Çeşitli ayet ve hadislerle ilm-i kıyâfete dair destekleyici kanıtlar bulunsa bile kabul görmesi kolay olmamıştır. Kıyâfetnâmelerin

vardığı genellemelerin kesinlik taşıması ve her insanın kendine has özelliklerinin bulunması da önceleri bu ilmin fazla ilgi görmemesine neden olmuştur.

Günümüzde, modern tıp sayesinde her insanın gen haritası çıkarılıp biyolojik özellikleri tespit edilebilmektedir. Tespit edilen fiziksel özelliklerden hareketle karaktere ulaşma gayretleri Batı'da da yapılmıştır. Firâset ve kıyâfet ilimleri de yıllar boyunca insanların benzer özelliklerinden yola çıkarak genellemelere ulaşma yoluyla bazı çıkarımlarda bulunmuş ve bu çıkarımlar insan hayatının çeşitli safhalarında kullanılmıştır.

Bu ilimler çerçevesinde yazılmış kıyâfetnâmelerin temel amaçları da insanların bu ortak özelliklerinin belirlenmesi ile iyi ve kötü yönlerinin farkına vararak kendini ıslah etmesini sağlamaktır. Mesela, yaratılışında bazı kötü durumlar bulunan kişilerin kesinlikle kötü huylar sergileyeceği gibi bir kural yoktur. İnsanlar farkına vardıkları kötü huylarını çeşitli kontrol mekanizmaları ile köreltebilir. İşte kıyâfetnâmelerin yazılış amacı da insanların kötü huylarının farkına vararak bu huylarını köreltmesini sağlamaktır. Yoksa bu türde verilen eserlerin amaçları hiçbir zaman insanların kötü yönlerini ortaya koyarak onları ümitsiz bir duruma sokmak olmamıştır.

Kıyâfetnâmelerde insana ait organların biçimlerinde ölçülülüğün öne çıktığı görülür. Bu düşüncede İslâm dininin ifratla tefritten sakınma yaklaşımının etkisi olduğu söylenebilir. Dış organlarda görülen anormallik ve sakatlıklar ya da toplumun alışageldiği tipin dışında kalan tipler mizaç ve karakter bozukluklarının yansıması olarak değerlendirilmişlerdir. Osmanlı toplumunda beğenilen insan tipinin fiziksel özellikleri şu şekildedir: Orta boylu, küçük başlı, yassı ve yuvarlak yüzlü, siyah ya da kumral saçlı, siyah gözlü, siyah yay kaşlı, sık kirpikli, küçük elli, uzun ve yumuşak parmaklı, yumuşak etli (Erkal 1999:222).

Modern tıp çerçevesinde bazı durumların çeşitli rahatsızlıklara yol açabileceği belirtilmiştir. Örnek olarak, renkli gözlü olan kişilerin migren riski altında olduğu söylene de her renkli göz sahibi insanın migren ağrısı çekeceği kuralı da yoktur. Bu durum sadece ortak özelliklerden yola çıkılarak ortaya konan ancak genel geçer bir ispat niteliği taşımayan bir sınıflandırmadır. İşte kıyâfetnâmelerin de çalışma sistemi bu duruma

benzer niteliktedir. Bu sebeple, yüzyıllardır kesin bir şekilde çözümlenemeyen ve doğadaki en mükemmel organizma olan insanoğlunu tanıma amacıyla uzun çalışmalar yapılarak hazırlanmış olan kıyâfetnâmelerin edebiyatımızda önemli bir yer tuttuğu söylenebilir.

Manisa İl Halk Kütüphanesi 1506 numarada kayıtlı olan kıyâfetnâmeyle Türk edebiyatının ilk müstakil kıyâfetnâmesinin insan uzuvlarına dair değerlendirmelerinin genel olarak örtüştüğü görülmüştür.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ, Metin(2006), " Kıyafetname", Klasik Türk Şiirlerinin Anlam Dünyası Edebi Türleri ve Tarzlar, Erzurum: Fenomen Yay.
- CANIM, Rıdvan (2010), Divan Edebiyatında Türler, Ankara: Grafiker Yay.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali (2004), Kıyâfet-nameler, Ankara: Akçağ Yay.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil (1998), "Kıyâfet İlmi Akşemseddinzâde Hamdullah Hamdî ile İbrahim Hakkı'nın Kıyâfetnâmeleri" Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, s.225-262.
- ERKAL, Abdülkadir (1999), "Kıyâfetnâmeler Üzerine", AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum: Sayı 13, s. 217-225.
- PALA, İskender (2002), Kıyafet Maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, C:V, İstanbul: Dergâh Yay.
- MENGİ, Mine (1977),"Kıyâfetnâmeler Üzerine" TDAY, Ankara: Belleten, s.299-309.
- MENGİ, Mine, (2002), "Kıyâfetnâme" Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C: XXV, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., s. 513-514.
- SARIÇİÇEK, Ramazan (2014), Risâle-i Kıyâset-i Firâset /İlm-i Firâset, İstanbul: Büyüyen Ay Yay.
- TÜRKDOĞAN, Melike Gökcan (2014), "İlm-i Kıyâfet ve Firâset Bağlamında Mustafa Bin Evrenos'un "Hâzâ Kitab-ı Firâsetnâme ve Kıyâfetnâme"si, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C: VII, Sayı 34, s.172-195.
- YERDELEN, Cevat (1988), "Türk Edebiyatı'ndaki Kıyâfet-nameler ve Niğdeli Visalî'nin Vesiletü'l-İrfan adlı Kıyâfet-namesi", Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Yazma Nüshalar

- Müellifi Yok, "Kıyâfetnâme", İzmir Millî Kütüphanesi, 1373/1.
- Müellifi Yok, "Kıyâfetnâme", Manisa İl Halk Kütüphanesi, 1506.